

УДК 330.341.1

О. В. Гончаренко,

к. е. н., доцент, Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ АГРОІННОВАЦІЙ В УКРАЇНІ: ЕВОЛЮЦІЙНІ ОБМЕЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ

O. Goncharenko,

PhD, Associate Professor, associate professor of department of economic theory but agrarian economics,
Dnepropetrovsk state agrarian university

DEVELOPMENT INSTITUTE AHROINNOVATSIY IN UKRAINE: EVOLUTIONAL LIMITATIONS AND PROSPECTS

Досліджено еволюційні обмеження функціонування інституту агроінновацій в Україні. Визначено причини та наслідки інституціональної несумісності формальних і неформальних обмежень розвитку агроінновацій. Встановлено, що обмеження інноваційного розвитку агропромислового виробництва України визначаються дією таких факторів, як недостатньо ефективне використання існуючих конкурентних переваг і наявного потенціалу, низька продуктивність праці, значне зношування техніки і устаткування, низька ефективність державного фінансування, зниження стимулювання наукової праці й падіння престижу наукової діяльності, недосконалість законодавчої й нормативно-правової бази (стосовно ліцензування, сертифікації, оформлення патентів), фактична відсутність професійних менеджерів інноваційних процесів, висока вартість упровадження й комерційного освоєння нововведень, а також вплив низки неекономічних факторів, зокрема інституціонально-політичного характеру.

Evolutional limitations functioning institute of ahroinnovatsin are investigational in Ukraine. Reasons and consequences of institutional incompatibility of formal and informal limitations of development of ahroinnovatsin are certain. It is set that limitation of innovative development agroindustrial production of Ukraine the to define action of such factors, as the effective not enough use existing of competitive edges and present potential, subzero labor productivity, considerable wear of technique and equipment, not high efficiency the state financing, decline stimulation of scientific labor and falling prestige of scientific activity, imperfection of legislative and legal base (in relation to licensing, registration of patents), actual absence of professional managers innovative processes, high cost introduction and commercial mastering of innovations, and also influence of row of uneconomical factors, in particular institutional-political character.

Ключові слова: агропромислове виробництво, інновація, інноваційний розвиток, інститут, обмеження.

Key words: agroindustrial production, innovation, innovative development, institute, limitation.

ВСТУП

Сучасний розвиток інституту агроінновацій реалізується в складних умовах технологічної відсталості, скорочення наукового, інноваційного потенціалу агропромислового виробництва та економіки в цілому.

З огляду на сучасні реалії та світові тенденції інноваційного розвитку, необхідно визнати, що поступальність змін в інноваційній сфері буде формуватися під впливом глобалізації, глобальної конкуренції, активізації міжнародного обміну технологіями, діяльності транснаціональних корпорацій, що буде оптимізувати вітчизняних агровиробників. Характер інноваційного розвитку в провідних країнах підтверджує також обов'язкову наявність ефективної науково-технологічної й промис-

лової бази, що здатна стабільно генерувати інновації й трансформувати їх у продукти, які користуються попитом.

Крім того, ускладнення інновацій, набуття ними міжгалузевого, міждисциплінарного характеру, що відповідно робить інвестиції в них більш дорогими і ризикованими, — змінює організаційний механізм реалізації інновацій, інфраструктурне забезпечення інноваційного процесу та потребує зміни підходів до системи трансферу інновацій [9, с. 35—36]. З одного боку, такий стан речей закріплює тенденцію до концентрації інновацій серед крупних агровиробників, а з іншого, може поглибити спеціалізацію та збільшить кількість структур, що займаються тільки певною стадією інноваційного процесу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Методологію інституціоналізму в дослідженні економічних явищ і процесів використовували: Т. Веблен, В. Демент'єв [1], В. Маєвський [4], В. Макаров [5], Г. Менш [11], Р. Нельсон [12], С. Уінтер [7], Й. Шумпетер [10]. В аграрній сфері інституціональний підхід поширено в працях І. Костирка [3], П. Саблука, М. Маїка, С. Тивончука, О. Шпикуляка [2; 6].

Відаючи належне результатам досліджень вказаних авторів щодо визначення і характеристики етапів інноваційного процесу, пріоритетів інноваційного розвитку, виділення інституціональних проблем інноваційного розвитку агропромислового виробництва та формування інституційної інфраструктури необхідно зазначити, що низка теоретичних, методологічних, методичних і практичних питань, пов'язаних з визначенням умов ефективного функціонування еволюційних механізмів, які обумовлюють розвиток інституту агроінновацій та забезпечують активізацію інноваційного процесу в агропромисловому виробництві все ще потребує розв'язання і обґрунтування.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою даної статті є аналіз еволюційних обмежень розвитку інституту агроінновацій, виявлення чинників, які перешкоджають ефективній дії еволюційних механізмів інституту, обґрунтування динамічних елементів еволюційного механізму добору, що пов'язані з державним впливом на функціонування інституту.

РЕЗУЛЬТАТИ

Стратегічним еволюційним обмеженням інституціонального світового розвитку є формування сьомого технологічного укладу, де мають домінувати когнітивні технології, а головним виробничим фактором має виступити креативний інтелект, який змінює виробничу функцію, а, у складі й структурі виробничих фондів і факторів виробництва продукції на перше місце вийде людський капітал і наукомісткість продукції замість матеріаломісткості й фондомісткості [9, с. 40].

У сучасному глобальному суспільстві об'єктивні економічні тенденції відбивають інноваційно-орієнтовану трансформацію як макро-економічних, так і регіональних соціально-економічних систем, що знаходять своє відображення у наступних проявах:

— зростаюча інтеграція науки, освіти, виробництва і ринку. В умовах ринкових стосунків вона періодично порушується, але постійно прагне до кількісної, і особливо якісної,

узгодженості цих сфер, що веде до зростання комплексності господарських організацій, збільшення обсягів і інтенсивності внутрішніх взаємозв'язків і взаємодії між підсистемами і елементами. Ця тенденція проявляється у формуванні корпоративного каркасу економіки і утворенні інноваційних корпорацій, в розвитку макротехнологічних систем, інноваційно-орієнтованих кластерів, різних міжгалузевих і міжрегіональних науково-виробничих-фінансових структур, інноваційних і венчурних систем і т. і.;

— посилення інноваційної орієнтованості інвестиційних потоків. Під впливом закону циклічності розвитку вказана інноваційна орієнтованість має періодичні спади, але в тривалій перспективі простежується в практиці транснаціональних корпорацій, економіці більшості країн, що розвиваються. Вона виявляється в зростанні коштів, що інвестуються в техніко-технологічний і інноваційний розвиток;

— зростання погодженої інтелектуалізації усіх видів праці: фізичного, науково-дослідного, управлінського, підприємницького, посередницького, що виходить з особливості прогресу сучасних продуктивних сил, ускладнення техніко-технологічної озброєності праці.

На відміну, від еволюційних обмежень розвитку агропромислового виробництва в світі, в Україні, такими обмеженнями є: формування не сьомого, а перспективи переходу з п'ятого на шостий технологічний уклад; глобалізація та інтеграція світової економіки; значний вплив інформатизації всіх сфер економічного буття; світові тенденції обмеження ролі та впливу сировинного та енергетичного секторів; закріплення в національній економіці ресурсо- та імпортомісткої моделі відтворення шляхом використання природних ресурсів і зовнішніх запозичень; зруйновані або ослаблені економічні, наукові й освітні зв'язки між регіонами країни; наявність адміністративних і фінансових обмежень для інноваційного розвитку.

Серед головних еволюційних обмежень, що в певній мірі спрямовують розвиток економічного інституту, слід визнати ресурсні і власне інституційні. До останніх відносяться ті умови, що пов'язані з належністю до певного цивілізованого устрою, що включає тип культури, систему цінностей, механізм її передачі через історичну пам'ять. Разом з тим, слід враховувати, що природність процесу розвитку реалізується не автоматично, а завжди через діяльність людини, її інтереси, регулюючи заходи держави. У цьому зв'язку вирішального значення набуває динамічний фактор еволюційного

відбору — свідомо діяльність. Це обґрунтовується принципом неоднорідності, що пов'язує життєздатність системи з наявністю в ній елементів різної природи.

Свідомо діяльність в межах еволюційного процесу може здійснюватись через формальне встановлення певних обмежень або стимулів, які є ефективними тільки в тому випадку, коли вони будуть спиратись на неформальні норми.

Аналіз сучасних загальносвітових тенденцій та формальних норм дії інституту агроінновацій вказує на те, що обмеження інноваційного розвитку агропромислового виробництва України визначаються дією таких факторів, як недостатньо ефективного використання існуючих конкурентних переваг і наявного потенціалу, низька продуктивність праці, значне зношування техніки і устаткування, низька ефективність державного фінансування, зниження стимулювання наукової праці й падіння престижу наукової діяльності, недосконалість законодавчої й нормативно-правової бази (стосовно ліцензування, сертифікації, оформлення патентів), фактична відсутність професійних менеджерів інноваційних процесів, висока вартість упровадження й комерційного освоєння нововведень, а також вплив низки неекономічних факторів, зокрема інституціонально-політичного характеру: низька якість суспільних і приватних інститутів, організована злочинність, корупція тощо.

Особливості інноваційного процесу в економіці країни проявляються зараз не лише в переважанні державних джерел фінансування НДДКР, але також в: наявності різкого контрасту між передовими високотехнологічними підприємствами і підприємствами з дуже низькою продуктивністю праці і слабким прагненням до інновацій; спрямованості інноваційної політики "згори-вниз" і з одночасною роздрібненістю інноваційної структури. Усі елементи інноваційної системи, необхідні для її функціонування, слабо пов'язані між собою, або взагалі не пов'язані. Не побудована "потрійна спіраль" — ефективна взаємодія держави, науки і бізнесу по горизонталі і обміну функціями.

Історична спадщина і неформальні умови розвитку, разом з об'єктивними економічними чинниками, диктують необхідність збільшення державного сектора і ролі держави, яка візьме "кермо влади" інноваційним процесом у свої руки. Разом з тим, апелювання до досвіду інших країн має враховувати, що держава в країнах з розвинутою ринковою системою є активнішим, а головне результативнішим суб'єктом розвитку інноваційної економіки в порівнянні з пост-

радянськими країнами, що також може слугувати додатковим вагомим аргументом на користь активізації його участі в інноваційному розвитку економіки. Проте нарощування державного сектора в економіці необхідно проводити поетапно і за допомогою економічних важелів. Тут на перший план повинна виходити проблема підвищення ефективності державного сектора в цілому, а також ефективності кожного проекту з державною участю в масштабах усього суспільства. Однією з форм, так званої непрямой приватизації, у великому бізнесі стало створення державно-приватних партнерств.

Неформальним фоном що утрудняє функціонування інституту агроінновацій можна визнати наступне.

По-перше, в результаті реформ, спрямованих на формування ринкових механізмів, посилилися позиції і ще більше збільшилася доля сировинних, видобувних секторів економіки та технологічно-відсталих виробництв промисловості, куди під впливом законів ринку, стався відплив капіталу з науки, дослідницького сектора, сектора переробки. Галузевий дисбаланс на користь підприємств, які належать до низьких технологічних укладів, вплинув також на непрямі чинники, які діють не на користь сектора інновацій і науки, оскільки такі підприємства слабо пред'являють попит на інновації в силу монополізації галузі. Очевидно, що за відсутності шансів значно збільшити долю на ринку і загроз витіснення з ринку, стимули до інвестицій в інновації знижуються. При цьому в ході економічного підйому початку ХХІ століття спостерігалось переміщення ресурсів на користь енергетичного і фінансового секторів. Інституціональне поле, на якому росте інноваційна діяльність в національній економіці на сьогодні край обмежено.

По-друге, технологічно відстале виробництво не висуває попит на високотехнологічні інновації, діють "механізми замикання" або "пастка технологічної відсталості", що описуються в роботах Полтеровича В., Розанової Н., Левіна Р., Нельсона Р. [7; 12; 8] та ін. Вказана причина може виражатися в тому, що імітатори відтворюють конкурентний товар за 2/3 часу його розробки і за 2/3 витрат, пов'язаних з його розробкою. Оскільки імітація нового продукту обходиться, як правило, дешевше за його винахід, багато фірм не готові вкладати в інновації на первинних стадіях розробок. Тому інвестиції в інновації здійснюються в'яло, підприємства чекають, винаходу нової технології або товару для подальшого його копіювання. Окрім цього механізмом гальмування

може слугувати взаємозв'язок технологій, коли інновації в одній з них примушують здійснювати дорогі удосконалення суміжних технологій і методик.

По-третє, існуюча структура органів управління наукою і інноваціями не забезпечує ефективного використання наукового і інноваційного потенціалу, будучи не в змозі навіть його затребувати. У самій структурі державного управління зникли інстанції, що забезпечують соціальне замовлення науки, а сфера виробництва, яка скоротилася в результаті реформ, приватизації і подальших економічних криз, таке замовлення здійснити, як виявилось не здатна. У країні не стало стратегічного суб'єкта, який міг би сформулювати попит на інновації і науку. Останніми роками спостерігається несистемне створення інститутів інноваційного розвитку — технопарків, венчурних фондів, інвестиційних фондів, венчурних компаній. Деякі з них не мають чіткості у визначенні цілей і завдань, не сформульовані основні напрями діяльності, не відпрацьовані інструменти, критерії оцінки ефективності, процедури відбору проектів для інвестування.

По-четверте, процеси формування інституціональної сфери інновацій перебувають під відчутним впливом умов зовнішньоекономічного і політичного середовища.

Таким чином, проблеми забезпечення інноваційного розвитку носять переважно інституціональний характер. Очевидно, що вирішення вказаних проблем зажадає не лише маси засобів і зусиль, але і займе визначений, вірогідніше, досить довгий період часу. Досвід усіх без виключення держав, що здолали економічну і технологічну відсталість, свідчить про неминучість проходження багаторічного початкового етапу перерозподілу засобів в сферу виробничого накопичення.

Існуючі протиріччя в розвитку інноваційної діяльності проявляються між існуючою об'єктивною необхідністю побудови інноваційно-орієнтованої економіки під впливом загальносвітових тенденцій (посилення взаємної інтеграції науки, виробництва на основі ринкових стосунків; інноваційна орієнтованість інвестиційних потоків; інтелектуалізація усіх видів праці) і значним відставанням агросфери по рівню розвитку і якості інноваційних процесів при збереженні супутньої діяльності з боку держави (слабка інноваційна і інвестиційна активність підприємств; скорочення долі інноваційних товарів в загальному обсязі виробленої продукції при загальному збільшенні обсягів інвестицій в їх виробництво; низький рівень інтеграції в міжнародні інноваційні проекти).

Існування цих протирічч обумовлює необхідність вдосконалення системи управління інноваційними процесами в частині забезпечення її випереджаючої дії.

Таким чином, наші реалії вступають в певні протиріччя із загальносвітовими тенденціями в силу значного відставання від розвинених країн, що зберігає свої високі значення, незважаючи на задекларовану активну державну підтримку інноваційної діяльності: слабка інноваційна і інвестиційна активність підприємств; скорочення долі інноваційних товарів в загальному обсязі виробленої продукції при загальному збільшенні обсягів інвестицій в їх виробництво; низький рівень інтеграції в міжнародні інноваційні проекти.

Причому існуючі темпи наздоганяючого розвитку не здатні забезпечити скорочення відставання від розвинених країн, а за окремими показниками посилюють це відставання, що обумовлює необхідність пошуку шляхів підвищення результативності, як в діяльності держави, так і самих підприємств.

Це визначає коректування державної економічної політики, що забезпечує режим розширеного відтворення, створення стимулів кількісних і якісних інноваційних змін у продуктивних силах, а також у формуванні умов підвищення рівня життя населення [9, с. 43].

ВИСНОВКИ

Основним фактором, що детермінує еволюційний шлях економічного інституту, є механізм добору, який має динамічну і поступальну складову. Поступальність добору формує стрижневу основу інституту, що еволюційно розвивається. В умовах, коли інститут агроінновацій продукує нові інновації і забезпечує розвиток агропромислового виробництва на інноваційній основі, про що може свідчити зростання обсягів інноваційної продукції та частки підприємств, які займаються інноваційною діяльністю і впроваджують інновації, досягнення комерційної вигоди від запровадження агроінновацій можна стверджувати про оптимальність економічного інституту. Якщо ж оцінка результатів функціонування механізму мінливості вказує на не ефективність існуючого інноваційного механізму, то у дію вступає динамічний фактор добору — державне регулювання. В разі його адекватності інститут повертається до оптимального стану, де діють всі еволюційні механізми і реалізується головна мета його створення — інноваційний розвиток агропромислового виробництва. Визначальною складовою еволюційного розвитку інституту

агроінновацій є поступальна основа добору. Разом з тим, його друга складова через реалізацію інструментів державного регулювання здатна підсилювати чи послаблювати інноваційну активність. Тільки залучення динамічної складової добору з ефективними інструментами регулювання здатне мотивувати агровиробників до інноваційної діяльності.

Література:

1. Дементьев В.В., Вишневецкий, В.П. Чому Україна не інноваційна держава: інституційний аналіз // Економічна теорія. — 2011. — № 3. — С. 5—20.
2. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект: монографія / [Саблук П.Т., Шпикуляк О.Г., Курило А.І. та ін.] — К.: ННЦ ІАЕ, 2010. — 706 с.
3. Костирко І.Г., Тимофіїв С.В. Досконалість інституційної інфраструктури та її оцінка: теоретичний аспект // Економіка АПК. — 2014. — № 2. — С. 81—86.
4. Маевский В. О взаимоотношении эволюционной теории и ортодоксии (концептуальный анализ) / В. Маевский // Вопросы экономики. — 2003. — № 11. — С. 4—14.
5. Макаров В. О применении метода эволюционной экономики / В. Макаров // Вопросы экономики. — 1997. — № 3. — С. 18—26.
6. Малік М.Й., Шпикуляк О.Г., Лузан О.Ю. Інститути й інституції у розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері // Економіка АПК. — 2013. — № 4. — С. 86—92.
7. Нельсон Ричард Р., Уинтер Сидней Дж. Эволюционная теория экономических изменений / Пер. с англ. — М.: Дело, 2002. — 536 с.
8. Полтерович В.М. Институциональные ловушки и экономические реформы // Экономика и математические методы. — 1999. — Т. 35, № 2. — С. 3—20.
9. Федуллова Л. Інноваційний розвиток: еволюція поглядів та проблеми сучасного усвідомлення // Економічна теорія. — 2013. — № 2. — С. 28—45.
10. Шумпетер Й. Теория экономического развития. — М.: Прогресс, 1992. — 231 с.
11. Mensch G. Changing Capital Values and the Prosperity to Innovate / G. Mensch, C. Continho, K. Kaasch // Futures, 1981. — № 4. — P. 28.
12. Nelson R. National Innovation Systems. A Comparative Analysis / R. Nelson. — Oxford: Oxford University Press, 1993. — 528 p.

References:

1. Dementiev, V.V. & Vichnevckii, B.P. (2011), Chomu Ukraine ne inovatchiina dergava: inc-

tityczionalnii analiz [Why Ukraine the not innovative state: institutional analysis]. Ekonomichna teoria — Economic theory, 3, 5—20 [in Ukrainian].

2. Sabluk, P.T., Shpikuliak, O.G. & Kurilo, L.I. (2010), Innovatiinai diulnist v agrarnii sferi: instutusalnii aspekt [Innovation activities in the agricultural sector: institutional aspects]. Kyiv: NNZ IAE [in Ukrainian].

3. Kostirko, I. & Timofiiiv S. (2014), Doskonalist inctityczii noy infrastruktury ta ii otchinka: theoretichnii aspekt [Perfection of institutional infrastructure and his estimation: theoretical aspect]. Ekonomika APK — Economics agribusiness, 2, 81—86 [in Ukrainian].

4. Maevckii, V. (2003), O vzaimootnochenii evolutzionnoi teorii i ortodokcii (konceptyalinii analiz) [About interrelation of evolutionary theory and orthodoxy (conceptual analysis)]. Voprosy ekonomiky — Issues of economy, 11, 4—14 [Russian].

5. Makarov, V. (1997), O primeneniі metoda evolutzionnoi ekonomiki [Application of the method of evolutionary economics]. Voprosy ekonomiky — Issues of economy, 3, 18-26 [Russian].

6. Malik, M.U. & Shpikyliak, O.G. & Lyzan O.Y. (2013), Istityti y instityczii u rozvytku integraciinih protsesiv v agrarnii cferi [Instituti th institutsii have rozvitku integratsiynih protsesiv in agrarniy sferi]. Ekonomika APK — Economics agribusiness, 4, 86—92 [in Ukrainian].

7. Nelson, Richard R. & Winter, Sidney G. (2002), Evolutionay teoriy ekonomicheckikh izmenenii [An evolutionary theory of economic change]. Mockva: Delo [Russian].

8. Polterovitch, V. (1999), Inctitychionalnii lovyhki i ekonomitsheskii reformy [Institutional traps and economic reforms]. Ekonomika i matematicheckii metody — Economy and mathematical methods, 2, 3—20 [Russian].

9. Fedulova, L. (2013), Inovatchiyniy rozvitok: evolutchiy poglydiv ta problem sythasno go ysvidomleniy [Innovative development: the evolution of attitudes and awareness of the problems of modern]. Ekonomichna teoria — Economic theory, 2, 28—45 [in Ukrainian].

10. Shumpeter, J. (1992), Teoria ekonomicheckoho razvitia [Theory of economic development]. Mockva: Progres [Russian].

11. Mensch, G. (1981), Changing Capital Values and the Prosperity to Innovate. Futures, 4, 28.

12. Nelson, R. (1993), National Innovation Systems. A Comparative Analysis. Oxford: Oxford University Press.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2014 р.